

dwang, maar dat veel kinderen wel de neiging hebben gevoeld zich aan het geloof van het gastgezin aan te passen en zich in een enkel geval ook daadwerkelijk tot de religie van de onderduikers hebben bekeerd.

Het boek geeft een indruk van de levensomstandigheden van joodse onderduikkinderen tijdens de tweede wereldoorlog en daarna, en van de schade die zij tijdens die periode hebben opgelopen. Jammer is wel dat de auteurs in hun boek de lijn van de enquête volgen en de vragen een voor een afwerken, waardoor het boek een rapporterend karakter heeft gekregen. Verder wordt er geen poging gedaan om de uitkomsten in een historisch kader te plaatsen, maar gaat de meeste aandacht uit naar de psychologische effecten van de onderduik op de kinderen. Een gemis is dat de auteurs ervoor hebben gekozen de verkregen gegevens niet statistisch te bewerken, omdat zij het onjuist achten gevoelens te rubriceren en er een waarde aan toe te kennen. Wel wordt hier en daar verwezen naar resultaten van eerdere onderzoeken en zijn er percentages berekend over de uitkomsten van de enquêtevragen, zodat in het oog springende resultaten naar voren komen. Het boek schetst echter wel een indringend beeld van de gevolgen van de onderduik op de kinderen en maakt duidelijk dat die ervaringen diepe sporen hebben getrokken die tot de dag van vandaag het leven van de slachtoffers beïnvloeden.

Milo van der Burgt

L. van Roy, *Brieven aan een kardinaal. Bijdrage tot de studie van de nà-oorlogse periode* (Wielsbeke: Uitgeverij Oranje-De Eenhoorn, 1994, 272 blz., ISBN 90 6661 240 1).

Evenmin als Nederland heeft België in 1944 een 'bijltesdag' gekend. De vervolging en berechting van collaborateurs en de zuiveringen — voor welk geheel de term 'repressie' in zwang is — zijn alles bijeengenomen betrekkelijk ordelijk verlopen. Toch hebben enkele fasen van volkswaede, direct na de bevrijding in september 1944 en opnieuw bij de vrijlating van veel gevangenen in mei 1945, diepe, emotionele sporen nagelaten. Plundering, foltering, terreur en zelfs moord waren toen een tijdlang geen ongewone verschijnselen. Ook de verstrengeling van de collaboratie met delen van de Vlaamse beweging heeft de repressie een gecompliceerder karakter verleend dan de bijzondere rechtspleging en de zuiveringen in Nederland hebben gehad. Misschien ligt in dergelijke omstandigheden de verklaring voor het gegeven, dat de verwerking en bestudering van het verschijnsel in België minder ver is voortgeschreden dan in Nederland. Dit laatste is althans de voorstelling van zaken in de inleiding van de uitstekende studie van Huysse e. a., uit 1991. Vult het hier besproken boek nu een wezenlijke lacune op dit gebied op?

De auteur ervan heeft enkele duizenden brieven bestudeerd, door katholieken, die door de repressie getroffen werden, gericht aan de Belgische priester Van Roey. Meestal informeerden de schrijvers hem over het aangedane onrecht, over de ellendige gevolgen voor gezin en werkkring, en verzochten ze hem om zijn interventie en hulp. Het boek zelf bestaat voor het grootste deel uit uitvoerige citaten en parafrazen, aangevuld met gegevens uit contemporaine publikaties, veelal polemieken, en uit een aantal gesprekken die de schrijver heeft gevoerd. Dat geheel is door hem losjes rond een aantal thema's gegroepeerd. Met dat al heeft het boek een duidelijke tendens: de kerkelijke leiding heeft zich van de klachten van haar gelovigen geen fluit aangetrokken, Van Roey heeft in een diep stilzwijgen volhard en is op die manier mede verantwoordelijk geworden voor het vele onrecht dat in de repressie aan katholieke gelovigen is aangedaan.

Het boek laat echter meer de indruk achter van een aanklacht dan van een ernstige poging de achtergronden en de motieven van de kerkelijke leiding te verhelderen. Afstand en analyse zijn niet zijn sterkste kanten, integendeel. Bijna op iedere pagina wordt het vingertje beschuldigend in de richting van de hoogwaardigheidsbekleder geheven, en dat maakt de lectuur al snel vermoeiend. Van de methodische problemen en valkuilen, die de betreffende documentatie met zich meebrengt, lijkt de schrijver zich nauwelijks bewust. Zo neemt hij in hoofdstuk A *at face value* de talrijke verwijzingen in de brieven naar het goed godsdienstig leven van de getroffenen enerzijds en dan natuurlijk naar het antigodsdienstige, antikerkelijke, ja communistische karakter van de repressie aan de andere kant. Dat de briefschrijvers wellicht tactische bedoelingen hebben gehad met dergelijke uitweidingen en er bij de kardinaal een gevoelige snaar mee probeerden te raken, dringt maar matig tot hem door.

Ook op het punt van de verklaring voor het zwijgen van Van Roey, hoofdstuk 7, stelt de schrijver teleur. Gevoelsarm, weinig sociabel, autoritair van aard als hij was, liet de kardinaal de ellende van de aan hem toevertrouwde gelovigen nauwelijks tot zich doordringen, aldus dit boek. Factoren zoals de al gememoreerde Vlaams-Waalse tegenstelling of überhaupt de zorg om de kerk buiten het politieke en justitiële vaarwater te houden, speelden volgens de schrijver geen rol. De Nederlandse ervaringen zouden hem op dit laatste punt echter wat voorzichtiger hebben kunnen maken. Hier namen de bisschoppen immers wel expliciet stelling en bepleitten zij openlijk een 'barmhartigheidspolitiek'. En precies dat is hun destijds en achteraf door velen kwalijk genomen: ze zouden er hun godsdienstig-kerkelijk boekje ver mee te buiten zijn gegaan.

Ik neem graag aan, dat er aanleiding bestaat voor een kritische studie naar de kerkelijke houding terzake van de repressie, maar die moet dan wel aan aanzienlijk hogere maatstaven voldoen dan dit boek.

P. Luykx

J. A. van Oudheusden, H. Termeer, ed., *Tussen vrijheid en vrede. Het bevrijde Zuiden, september '44-mei '45* (Zwolle: Waanders, 's-Hertogenbosch: Stichting Brabantse regionale geschiedbeoefening, 1994, 168 blz., f39,50, ISBN 90 6630 484 7).

In 1994 vond een multimediale en multilokale manifestatie in Noord-Brabant plaats over het leven in Zuid-Nederland in het schemergebied tussen vrijheid en vrede vijftig jaar geleden: een initiatief van het samenwerkingsproject van de stichting Brabantse regionale geschiedbeoefening, het Markiezenhof en Waanders uitgevers. Het project omvatte onder meer een videoproduktie, een lesbrieft voor het voortgezet onderwijs, een reizende panelen-tentoonstelling en de bovengenoemde publikatie. De provinciaal historicus van Noord-Brabant, Jan van Oudheusden, en Henk Termeer, in 1994 gepromoveerd op de rol van de illegaliteit in het bevrijde Zuiden, schreven en redigeerden een publieksvriendelijk lees- en kijkboek. De resultaten van recent onderzoek zijn hierin verwerkt tot een samenhangend overzicht van de belangrijkste feiten en ontwikkelingen in het bevrijde Zuiden. In vijf hoofdstukken worden achtereenvolgens militaire, maatschappelijke, bestuurlijke en politieke aspecten van het leven in bevrijd gebied tussen september '44 en mei '45 belicht, een 'voor de Nederlandse geschiedenis zo cruciale periode'. In *Kleio*, het tijdschrift van de VGN, (1994 en 1995) zijn in enkele artikelen deze aspecten ook beschreven. In dit boek vullen op Ach-lieve-tijd-achtige wijze tekst en zwartwit-afbeeldingen elkaar aan. Het beeldmateriaal komt voor het merendeel van het RIOD, uit Brabantse archieven (gemeente- en privé-) en uit het gemeentearchief Leeuwarden. De redactie koos veel lokaal